

Siber Zorbalık ve Mağduriyet Kavramlarının, Günlük Sosyal Medya Kullanımı ve Akademik Başarı İle İlişkisinin İncelenmesi¹

Examining the Relationship Between Cyber Bullying and Cyber Victimization with Daily Social Media Use and Academic Success

Aytek KOŞAR,
Ahmet Burhan
ÇAKICI
Güzelbahçe BİST
MTAL, Milli Eğitim
Bakanlığı, İzmir /
Türkiye
aytekgozgoz@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9409-4858
ahmetburhan@kmu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4848-3278

Sorumlu yazar:
Aytek Koşar,
Güzelbahçe BİST
MTAL, Milli Eğitim
Bakanlığı, İzmir /
Türkiye

Makalenin referans gösterilmesi:
Koşar, A., Çakıcı A. B. (2022). Siber Zorbalık ve Mağduriyet Kavramlarının, Günlük Sosyal Medya Kullanımı ve Akademik Başarı İle İlişkisinin İncelenmesi. SCAR, 1(1),14-25.

Özet

Çalışmanın amacı, siber zorbalık ve mağduriyetin en çok görüldüğü lise çağındaki öğrencilerin günlük sosyal medya kullanım süreleri ile akademik başarılarının bu kavramlar üzerine bir etkisinin olup olmadığını incelemektir. Çalışmada 5 farklı ildeki Anadolu Meslek Lisesinde okuyan 111 öğrenciden toplanan anket sonuçları değerlendirilmiş ve değişkenler arasında anlamlı düzeyde ilişkiler aranmıştır. Adaylara, sosyal medya ve bilgisayar oyunları ile günlük meşguliyetleri, akademik başarı durumları ve bazı demografik özellikleri sorulmuştur. Ayrıca Korkmaz (2016) tarafından geliştirilen siber zorbalık ve mağduriyet ölçekleri sosyal medya kavramına göre bir miktar düzenleme yapılarak uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programının 17.0 versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Geçerli anket formlarının değerlendirilmesi neticesinde öğrencilerin cinsiyet dağılımlarının 96 erkek ve 15 kızdan oluştuğu anlaşılmıştır. Verilerin tamamı bu okullarda okuyan aktif öğrencilerden toplanmıştır. Araştırma sonucunda siber mağduriyet ile siber zorbalık arasında yüksek düzeyli bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca Sosyal medyada uzun süre vakit geçirenlerin daha fazla siber zorbalığa uğradığı saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen tarama verisi ile günümüz gençlerinin sanal ortamlarda ve oyunlarda günlük ne kadar vakit geçirdiği hakkında da fikir verebilmektedir. Siber zorbalığın ve mağduriyetin önlenmesinde sadece yasaların yeterli olmadığı, lise düzeyindeki gençlerin özellikle sosyal medya okuryazarlığı konusunda eğitilmesi, günlük kullanım sürelerinin gözden geçirilmesi ve karşılaşılan sıkıntılarda ailesine haber vermesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Başarı, Siber Mağduriyet, Siber Zorbalık, Sosyal Medya Kullanımı

Abstract

This study aims to examine whether the daily social media usage times and academic achievements of high school students, where cyber bullying and victimisation are most common, have an effect on these concepts. The results of the questionnaire collected from 111 students studying at Anatolian Vocational High Schools in five different provinces were evaluated in the study, and significant relationships between the variables were sought. Candidates were questioned about their daily activities on social media and computer games, as well as their academic success and some demographic information. Furthermore, the cyber bullying and victimisation scales developed by Korkmaz (2016) were used with some modifications based on the social media concept. The obtained data were analyzed using the SPSS program version 17.0. Following the evaluation of the valid questionnaires, it was determined that the gender distribution of the students was 96 men and 15 women. All of the data were gathered from students studying at these schools. The study discovered a high-level relationship between cyber victimisation and cyber bullying. Moreover, it has been determined that those who spend a long time on social media are exposed to more cyber bullying. The scanning data from the study can be used to estimate how much time today's youth spend in virtual environments and games. It is thought that laws alone will not prevent cyber bullying and victimization, and that high school students should be trained, particularly in social media literacy, their daily usage times should be reviewed, and they should also notify their families if they encounter this kind of difficulties.

Keywords: Academic Success, Cyber bullying, Cyber Victimization, Social Media Use.

¹ Bu çalışma 21-23 Ekim 2022 tarihlerinde düzenlenen Bilimsel ve Akademik Araştırmalar Kongresinde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

İnsan, çevresiyle sürekli etkileşim halinde olan bir varlıktır. Onun diğer insanlarla olan ilişkisi, yardımlaşma, birlikte çalışma, beraber yaşama, korunma, öğrenme, öğretme, değer paylaşımı, konuşma ve dinleme gibi aktivitelerden oluşur. Bu kavramlara daha sonraları, ticaret, alışveriş, mülkiyet ve savaş gibi birçok kavramlar eklenmiştir. Doğası gereği insanların bazıları diğerleri üzerinde baskı ve üstünlük kurmaya eğilimlidir. Bu eğilim bazen öğrenilme ile olsa da kişinin iç dünyasında hazır olarak da oluşabilir. Bu duyguya sahip kişiler özellikle kendinden zayıf gördüğü kişileri bazı istekleri için zorlarlar. Bazen güç kullanarak tehdit ederler. Hatta bazen sırf kendi egoları için korku ve rahatsızlık verirler. Zorlandığı ve rahatsız edildiği için kurban olarak adlandırılabilen bu kişiler ise sıklıkla bu duruma mukavemet edemeyerek istenilene boyun eğer ya da hayat düzenleri bozulur. Bu eyleme zorbalık adı verilmektedir (Olweus, 1994). Son yüzyıla gelindiğinde hukuk sistemlerinin gelişmesiyle birlikte insanların birbirine alenen zorbalık yapması büyük miktarda engellenmiştir. Belli sınırları aşanlara cezalar gelebilmekte bu nedenle birçok insan, içinde hazır bulunan bu duyguyu mümkün mertebe bastırmaya çalışmaktadır. Günümüze gelindiğinde ise zorbalık kavramı farklı bir mecraya doğru kaymıştır. Sanal ortamların, sosyal medyanın, dijital dünyaların kapısı açılmış; insanlar dünyanın neresinde olursa olsun birbirleri ile etkileşim haline girebilmeye başlamışlardır. Önceden alışık olunan zorbalığın yeni şekli sanal zorbalık, diğer adıyla siber zorbalık kavramı ortaya çıkmıştır. Fiziksel olarak birbirleriyle yan yana olmasa da sözlü olarak veya görsel öğelerle kişiler birbirlerini tehdit edebilmekte, rahatsızlık vermekte ve uygunsuz durumlara zorlayabilmektedirler. Bunu da uzaktan yaptığı için karşısındakinin onu bulamayacağı düşüncesiyle herhangi bir korku duymamaktadırlar. Son zamanlarda bu konulara da hukuk yavaş yavaş müdahil olmaya başlamıştır. Ancak, yapılan eylem kayıtlı olsa bile kimin yaptığının ispatlanması güç olmaktadır. Bazen de kişi bu eylemi ülke dışından yaptıysa bulunması mümkün olmamaktadır. Sanal zorbalık denilen bu eylem şekli bazen kişiye kendi işini yaptırma, ondan para veya mal isteme, intikam alma gibi unsurlar içerebilirken bazen de sadece eğlence amaçlı yapıldığı görülmektedir. Hatta günlük hayatında zorbalık davranışı sergileyeceği düşünülmeyen kişilerin bile ekran arkasındaki güvenle zorbalılaşabildikleri de görülmektedir. Bu davranışların kontrol altına alınması teorik olarak mümkündür. Sıklıkla genç yaşlarda gelişen bu duygunun kontrolü için birey, okul ve aile işbirliği yapmalıdır. Bu nedenle literatürde incelenen çalışmaların ekseriyetle sanal dünyalara artık çok erken yaşlarda adım atan 5. sınıf öğrencilerinden başladığı ve lise son sınıfa kadar olan öğrencilerin davranışlarını kapsadığı görülmektedir. Burada kanun korkusu haricinde yapılan çıkarım; kişilere küçük yaşta empati duygusunun aşılması gereğidir. Atalarımızın dediği gibi; “kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma” düsturu eğitimin başlıca sloganı olmalıdır.

Zorbalık, saldırganlık kavramının bir alt boyutuna bağlı bir kavram olarak değerlendirilir. Herhangi bir davranışın zorbalık olarak değerlendirilebilmesi için bilinçli yapılması ve saldırganlık oluşturması gerekmektedir (Smith, 1999). Ancak zorbalık yalnız fiziksel şiddet ile de ifade edilemez. Genel olarak beş farklı türden bahsedilebilir. Kişi bazen sadece bir zorbalık tipini gerçekleştirebilirken bazen de birkaçını birlikte kurbanına uygulayabilmektedir. Bu zorbalık tipleri (Yılmaz, 2016: 3 Akt: Korkmaz,2016):

Fiziksel: Vurma, dövme çalışma, dürtme, tokat atma, saç çekme gibi hareketler,

Sözel: Alaycı isimler takma, dalga geçme ve dedikodu yapma,

Duygusal: Şantaj, aşağılama, adını çıkarma, dinini, mezhebini, dilini ve ırkını hor görme, aşağılama, dışlama,

Cinsel: Teşhircilik, ifşacılık, röntgencilik, istismar, cinsel saldırı ve taciz,

Sanal: Mail, telefon, kısa mesaj gibi yollarla başlayan sonrasında gelişerek Twitter, Facebook, Whatsapp, Skype gibi sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla devam eden elektronik ortamdan mesaj ve görsel ile kişileri rahatsız etmek, aşağılamak ve dedikodu yapmak şeklinde özetlenebilir.

Olweus (1994)'a göre geleneksel akran zorbalığı; psikolojik ya da fiziksel olarak kendini savunamayacak kadar güçsüz ve zayıf bir kurban üzerinde gerçekleştirilen fiziksel, sözlü ve psikolojik tehditler olarak tanımlanmıştır. Kurban kavramı eziyet gören kişiyi temsil eder. Kurban fiziksel ve ruhsal olarak kendini güçsüz hissetmektedir.

Sanal zorbalık için ise literatürde birçok tanımlama yapılmıştır. Bu kapsama giren birçok kavram farklı tanımlarda farklı olarak ifade edilmiştir. Bu konuda en çok göze çarpan tanım Patchin ve Hinduja (2006) tarafından aktarılan tanımdır. Onlara göre sanal zorbalık; diğer adıyla siber zorbalık, kişi veya topluluk tarafından başka bireylere, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanarak, korkutma, sindirme ve düşmanlık amaçlı mesaj ve görüntülerin bilinçli ve düzenli bir şekilde gönderilmesidir (Ybarra ve Mitchell, 2004; Willard, 2005). Sanal zorbalık, başkalarına zarar verme amacıyla bilinçli şekilde, tekrarlanan ve düşmanca davranışlar sergileyerek bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır (Belsey, 2008).

Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık benzerlikler gösterir. İki durum da tekrar edicidir ve bir defadan fazla gerçekleşir. Psikolojik, duygusal şiddet içerir ve bilinçli yapılıdır (Dehue, Bollman ve Vollink 2008). Kanada'da 177 adet 7. sınıf öğrencisi ile yapılan bir çalışmada; okulda zorbalık yapanların sanal ortamda buna daha büyük hevesle devam ettikleri, bu olaylara karışmayanların ise genellikle sanal ortamda da karışmadığı görülmüştür (Li, 2007). Uygulanış biçimine göre zorbalık geleneksel ve sanal olarak ikiye ayrılmakta ve bunlar pek çok yönden birbirine benzemektedir. Sanal zorbalıkta ise yine iki farklı kategoriden söz edilebilir. Bunlardan biri teknik yöntemdir ve elektronik zorbalık da denilebilir. Kurbanın tanıdık olması gerekmez. Genellikle umuma yapılır. İstenmeyen mesaj (spam) yollayarak dolandırmak, reklam veya ideoloji göndermek. Sosyal medya hesabı ele geçirmek veya kredi kartı bilgilerine erişmeye çalışmak. Web sitesi ele geçirmek ve sunucu çökertmeyi kapsayan yöntemlerdir (Arıca, 2011; Arıca, Kınay ve Tanrıku, 2012). Diğerisi ise hazır dijital mecraları kullanarak karşıdakini duygusal ve psikolojik yönden yıpratmaktır.

Sanal ortamda zorbalık yapan birey bunu ya karşısındakini tahakküm altına almak ve duygusal olarak incitmek için ya da eğlence amaçlı yapmaktadır. Bazı durumlarda da bireyler sanal ortamda ya da gerçek hayatta şiddet görmüşlerse intikam alma duygusuyla ve teknolojik gücünü ve becerisini sergileyerek yapmaktadır (Vandebosch ve Cleemput, 2007). Sanal zorbalığın Belirtileri ise şu şekilde listelenebilir (Keith-Martin, 2005);

- İnternette çok vakit harcama
- Uyku problemleri veya kâbus görme
- Depresif hissetmek ya da sebepsiz ağlama
- Değişken ruh hali
- Kendini kötü hissetmek
- Asosyal olmak ve
- Derslerinde geri kalma

Sanal zorbalık davranışının meydana çıkmasında farklı sebepler olabilir. Crosslin ve Goldman (2014)'a göre karşılıklı iletişim eksikliği, misilleme, intikam alma, üstünlük elde etme duygularından olabileceği gibi kurban seçilenin depresyonda olması, güçsüz gözükmesi, ruhsal bozukluk, düşmanlık duyguları ve narsizm de olabilir (Field, 2018). Kişinin zorba ya da mağdur olmasında kişisel ve çevresel olmak üzere birçok boyut vardır (Fanti, Demetriou ve Hawa, 2012). Bu doğrultuda 'kişilerin sosyal çevrelerinden etkilenme düzeyleri yükseldikçe sanal zorbalık yapma davranışları da kuvvetlenir' yorumu yapılabilmektedir (Bilgiz ve Peker, 2019). Bunların dışında bir sebep de sanal zorbalığın artık bir telefon kadar yakın olması ve bu işlemin kolaylaşmasıdır. Basit bir işlemle herhangi bir yerden kitlesel biçimde bile zorbalık icra etmek mümkündür (Juvonen ve Gross, 2008). Geleneksel zorbalıkta okul saatinde yaşanan hadiselerin devamı internet sayesinde evden kaldığı yerden devam ettirilebilmektedir (Mason, 2008). Özer (2017) bir çalışmada farklı bir noktaya temas ederek zorbalığın öğrenilme yollarından birini televizyonlar ve şiddet içerikli diziler olarak göstermiştir. Gerbner ve diğerleri (1986) televizyonu kişileri biçimlendiren bir araç olarak tanımlamalarından hareketle şiddet ekonomisi kavramını ortaya atmıştır. Televizyon ve medyanın tek amacı kâr etmektir. Şiddet ve cinsellik ise ucuzdur ve müşteri potansiyeli yüksektir (Özer, 2010). Birçok mafya tarzı dizide verilen mesaj ise;

- Statü uğruna gayrimeşru yollar mubah, şiddet gereklidir.
- Sahip olduğunuz yaşam size uygun değildir. Statü edinmelisiniz.

Willard (2002) ise sanal zorbalık davranışı gösteren kişilerin gerekçelerini şöyle sıralamaktadır;

- Sanal zorbalık, yakalanma ihtimallerini pek olası görmezler.
- Sanal zorbalık, kurbanlarına hiçbir fiziki ve ruhsal zarar gelmediğini düşünürler.
- Herkes sanal zorbalık yapabildiğine göre bu davranışlar etik dışı veya gayri ahlaki değildir.
- Sanal zorbalık kendilerine yapılanlardan intikam almak adına bu hakka sahiptirler.

Diğer bir faktör olarak; Akça ve Akyüz (2020) çalışmalarında sanal mağduriyet puanları ile benlik saygısı puanları arasında ters yönlü bir korelasyon olduğunu bulmuşlardır.

Yaman, Eroğlu ve Peker, (2011) sanal zorbalığın görülme biçimlerini; çevrimiçi kavga, iftira etme, zarar verme, kimlik gizleme, sahte hesap kullanma, çalıntı hesap kullanma, çevrimiçi engelleme, sanal taciz ve sanal tehdit içeren davranışlar olarak sıralamışlardır. Manap (2012) ise lakap takma, aşağılama, alay etme, söylenti çıkarma, kırıcı ya da müstehcen yazışmalar yapmak olarak göstermiştir. Yaman (2011)'a göre bir eylemin sanal zorbalık olduğunun kıstası ısrar edicilik, tekrarlama, zarar verilmesi, elektronik ve dijital cihazların kullanılmasıdır. Vandebosh ve Cleemput (2007) yaptıkları nitel bir çalışmada 10-18 yaş arası gençlerle internetin ve cep telefonunun sanal zorbalıkta nasıl kullanıldığını sormuşlardır. Tespit edilen davranışlar şöyle sıralanmıştır: Yabancıardan mesaj atılması, bilgisayar virüsü yollanması, çocuk istismarı, web sitesi çökertme, korkutulma, takip edilme, pornografik içerik ve link paylaşma, cinsel teklif, gözdağı vermek, web kameralarının ele geçirilmesi, sosyal medya ve haberleşme uygulamalarının hesaplarının kırılması ve sahte hesaplar kullanarak kendileri adına onur kırıcı, ahlak ve etik dışı görüntü ve/veya mesajlar paylaşılması. Kestel ve Akbıyık, (2016) yaptıkları nitel bir çalışmada Nevşehir'de 12 öğrenci ile bir araştırmada bulunmuşlardır. Onların da çalışmadan ulaştıkları zorbalık türleri; Cinsel muhtevaya sahip mesaj ve görüntüler, hakaret, küfür, tehdit, sosyal medya hesabının ele geçirilmesi, aşağılama, iftira ve özel görüntülerin çalınması olarak bulunmuştur.

Siber zorbalığa maruz kalan kişiler ise siber mağduriyet yaşayanlar olarak tanımlanmaktadır. Kestel ve Akbıyık, (2016) sanal zorbalığa maruz kalındığında yaşanan duyguları; öfke, korku, tedirginlik, intihar düşüncesi, utanma ve rezil olma olarak

bulmuşlardır. Ayrıca katılımcılar uyku sorunları ve akademik başarıda düşüş yaşadıklarını belirtmişler. Literatür incelendiğinde yurt dışı kaynaklı bazı örnekler göze çarpabilmektedir. Bu örnekler ülkemizde sıklıkla gazetelere konu olurken ABD gibi ülkelerde akademik yayınlara yansımaktadır. Örneğin; Thomas (2006) tarafından yapılan çalışmada ABD’de 12 yaşında bir kız çocuğuna ve 9 yaşında bir kız çocuğuna ölüm tehdidinde bulunulduğu ve kızların psikolojik sorunlar yaşadığı örnek gösterilmiştir. Tokunaga (2010) ise yine ABD de 13 yaşında bir kız çocuğunun annesinin arkadaşı tarafından isimsiz olarak taciz edildiği ve intihar girişiminde bulunduğunu anlatmıştır. Dursun, Gökçe ve Aytaç (2020) tarafından yapılan bir çalışmada ise 610 Üniversite öğrencisine sosyal medyada harcadıkları zaman ve sanal zorbalığa maruz kalıp kalmadıkları ve bunun neticesinde hangi duyguları yaşadıkları sorulmuştur. Yaklaşık %47 si son 6 ay içinde bir sanal zorbalığa uğradığını itiraf etmiştir. Sürelere bakıldığında ortalama 4 saat 16 dakika günlük sosyal medya kullanımı görülmektedir. Ortaya çıkan duygular ise kızgınlık, sınırların bozulması, kaygı, üzüntü, uyku problemi, arkadaş ortamında farklı davranışlar sergileme ve derslerde konsantrasyon problemi olmuştur. Sanal zorbalık gören çocuklarda üzüntü, endişe, anksiyete, korku gibi duygular ön plana çıkmakta, konsantrasyon gücüyle akademik başarıda düşmeler olmakta (Beran ve Li, 2005), okula gitmeme, devamsızlık ve okula silah götürme gibi davranışlar meydana gelmekte (Ybarra, Diener-West, Leaf, 2007), depresyon, madde kullanımı ve suç işleme oranları yükselmekte (Mitchell, Ybarra ve Finkelhor, 2007), internetteki davranışlardan olumsuz yönde etkilendiklerini ve bu davranışları okulda ve evde arkadaş ilişkilerine yansıttıkları (Patchin ve Hinduja, 2006) görülmektedir (Aksaray,2011). Ayrıca öğrenciler yaşadıklarını söylemekten çekinmektedirler. Çünkü öğretmenlerin bir şeyler yapabileceğine inanmamaktadırlar (Mishna vd., 2009). Etraflarında güvenebilecekleri kimse bulamadıklarından ümitsizlik yaşamakta, arkadaşlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden yardım istemekten imtina etmektedirler (Anderson, 2012).

Zorbalığa maruz kalan çocuklarda şiddet, düşük benlik saygısı, depresyon ve negatif psikolojik davranışlar arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yalnızlık duygusu, anksiyete, intihar eğilimi, okula karşı ilgisizlik, öğrenme kabiliyetinin azalması da diğer negatif etkilerdir (Hodges ve Perry, 1996).

Sanal zorbalığa en sık maruz kalınan ortamlar ise sosyal medya uygulamaları, sohbet ve oyun odaları, cep telefonu ve e-postadır Kestel ve Akbıyık, (2016). Gençler arasında en sık kullanılan dijital temelli iletişim araçları arasında cep telefonları, e-posta, kısa mesaj, blog kullanımı, sohbet odaları, web siteleri, çevrimiçi duyuru panoları sayılabilir (Campbell, 2005).

Tamer ve Vatanartıran, (2014) çalışmalarında buldukları davranışlar; gizli numara kullanma, cinsel sesler çıkarma, cinsel içerikli e-posta ve görüntü yollama, virüslü gönderi yollama, mesaj veya telefon ile tehdittir. İlginç olan ise bu davranışlara maruz olanların başkalarına da aynısını yapma eğilimlerinin bulunmamasıdır.

Literatür taramasından yapılan çalışmalara göre sanal zorbalık konusunda çalışmaların çoğu cinsiyetler arası anlamlı bir fark olmadığı ya da anlam düzeyi düşük farklar olduğu görülmektedir (Topçu, Erdur-Baker, Çapa-Aydın, 2008; Williams ve Guerra, 2007; Arıçak, 2009). Türk ergenler arasında yaptıkları bir çalışmada ise, sanal zorbalığa katılım açısından erkeklerin kızlara göre daha fazla zorbalık yaptığı, sıklıkla hem zorba hem kurban rollerinde oldukları görülmüştür (Arıçak vd., 2008).

Siber zorbalık her yaşta yapılabilir ya da maruz kalınabilir. Ancak literatürde okul çağındaki çocukların genellikle daha fazla maruz kaldığı ya da sanal zorba davranışları gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle birçok çalışma ilköğretim ve lise öğrencileri üzerinden

yapılmıştır. Çalışmalar 7 ve 8. sınıfta bu davranışların zirve yaptığını göstermiştir (Aksaray, 2011).

Türk öğrenciler sanal ortamda bir zorbalıkla karşılaştıklarında başlarının çaresine bakabileceklerine dair oldukça iyimser güçlü bir kanaate sahiptirler (Arıcak vd., 2008). Kullanılan başa çıkma yöntemleri ise, istenilmeyen mesajı ve rahatsızlık veren kişiyi engelleme, tacizciye buna son vermesini söyleyebilme, kullanıcı adını değiştirmedir. Benzer şekilde Smith vd. (2008)'e göre internette tacize uğrayan gençlerin gelen mesajları engellemek, telefon numaralarını ve e-posta adreslerini değiştirmek, suç unsuru içeren mesajları kaydetmek, polise ve diğer yetkililere haber vermek, tacizi yapan kişiye bunu bırakmasını söylemek gibi yöntemleri kullandıklarını belirtmişlerdir.

Amaç

Tanımlayıcı ilişki arayan türden yapılan çalışmanın amacı sanal ortamlarda vakit geçiren gençlerin karşılaştığı sorunlar arasında olan siber zorbalık ve siber mağduriyet kavramlarını açıklayarak günümüzdeki duruma bir bakış atmaktır. Ayrıca siber zorbalık ile siber mağduriyetin arasında bir ilişki olup olmadığını anlamaya çalışmaktır. Ayrıca katılımcıların sosyal medyada geçirdiği süreler, günlük oyun oynama süreleri, cinsiyetleri ve akademik başarılarının sanal zorbalık ve mağduriyet kavramları ile ilişkisi olup olmadığına bakılacaktır. Araştırma soruları şu şekilde oluşmaktadır:

- S1: Sanal zorbalık ile sanal mağduriyet arasında anlamlı ve iki yönlü bir ilişki var mıdır?
- S2: Sosyal medyada uzun zaman geçirenlerin diğerlerine göre sanal zorbalık gösterme davranışları fark göstermekte midir?
- S3: Sosyal medyada uzun zaman geçirenlerin diğerlerine göre sanal mağduriyet yaşama durumları fark göstermekte midir?
- S4: Cinsiyetler arasında sanal zorbalık yapma konusunda fark var mıdır?
- S5: Cinsiyetler arasında sanal mağduriyet yaşama konusunda fark var mıdır?
- S6: Okuldaki ders başarıları ile sanal zorbalık yapma konusunda anlamlı ilişki var mıdır?
- S7: Okuldaki ders başarıları ile sanal mağdur olma konusunda anlamlı ilişki var mıdır?
- S8: Günlük ortalama bilgisayar oyunu oynama süreleri arttıkça sanal zorbalık yapma davranışı artmakta mıdır?
- S9: Günlük ortalama bilgisayar oyunu oynama süreleri arttıkça sanal mağduriyet yaşama oranı artmaktadır.

Kapsam

Çalışmamız Türkiye'deki çeşitli illerde öğrenim gören Anadolu Meslek Lisesi öğrencilerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda adaylara likert ölçeğine dayanan sanal zorbalık ve sanal mağduriyet ölçekleri uygulanmış aynı zamanda bazı demografik ve kategorik sorular yöneltilmiştir. Adayların sorulara samimi cevap verdikleri varsayılmıştır. Yaklaşık 300 anket dağıtılmış bunlardan 135 tanesi geri dönmüştür. Tam olarak doldurulmamış anketler çıkartılmış sonuç olarak elimizde 111 adet değerlendirmeye uygun anket kalmıştır. Konu kapsamı olarak çalışmamız siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarına bakmakta ve bunları cinsiyet, akademik başarı, günlük ortalama sosyal medya süreleri ve bilgisayar oyunu süreleri şeklindeki kategorik veriler ile karşılaştırmaktadır. Ders başarıları, sosyal medya ve oyun oynama süreleri ile ilgili bir ölçme alınmamış öğrencinin beyanı esas alınmıştır.

YÖNTEM

Çalışma lise düzeyinde 4 farklı şehirde bulunan 5 farklı Anadolu Lisesi öğrencileri üzerinde rastgele seçme yöntemiyle yapılmıştır. Verilerin toplanması için aşağıda bahsedilecek olan ölçek e-mail ile bu okullardaki meslek öğretmenlerine yollanmıştır. Ölçekleri uygulayan öğretmenler sonuçları kargo yöntemi ile tarafımıza ulaştırmışlardır.

Ölçek olarak Arıca ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen Sanal Zorbalık (SZÖ) ve Sanal mağduriyet ölçekleri (SMÖ) kullanılmıştır. Orijinal ölçeğin 12-18 yaş arasındaki adaylara uygulanması uygundur. Ölçeklerin açımlayıcı faktör Kaiser-Meyer-Olkin uygunluk değeri 0,939 olarak bulunmuştur. Ayrıca Bartlett Sphericity Testinin chi-square değeri yaklaşık 9197 ($p<.05$) bulunmuştur. Orijinal ankette geçen internet kavramları uygulanırken günümüz eğilimi dikkate alınarak tarafımızdan küçük bir düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin "internet" kavramı yerine "sosyal medya ve internet" kelimesi, "kısa mesaj" yerine "anlık mesajlaşma programları" gibi kelimeler seçilmiş ve birkaç tanesi parantez içinde örneklenmiştir. Anket için ad ve soyad dahil kişisel bir veri toplanmamıştır. Sadece cinsiyet sorulmuştur. Ayrıca çalışmanın amacına yönelik olarak kategorik şekilde düzenlenerek çoktan seçmeli yöntemle; okul ders başarısı, günlük ortalama sosyal medya kullanım süreleri ve günlük oyun oynama süreleri de öğrencilere sorulmuştur.

Toplanan ham veriler puanlanmış ve öğrencilerin her biri için bir siber zorbalık puanı ve bir siber mağduriyet puanı bulunmuştur. Diğer değişkenler ile beraber tüm veriler SPSS 18 programına girilmiştir. Sanal zorbalık ve Sanal mağduriyet değerleri arasında iki yönlü pearson korelasyonu, bu kavramların okul başarısı, oyun süreleri ve sosyal medya süreleri ile kategorik ilişkisi için ANOVA testi uygulanmıştır. Cinsiyetler arası farka ise T-testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Konu ile ilgili esas bulgularımıza geçmeden önce bazı betimleyici istatistikler sunuyoruz. Öncelikle çalışmaya 111 aday katılmıştır. Bunların 96'sı erkek 15 kız öğrencilerden oluşmuştur. Kız sayısı az olduğundan erkek adaylarla kız adayların durumlarının karşılaştırılması çok sağlıklı olmayabilir. Bu nedenle özellikle genel duruma odaklanılacaktır.

Tablo 1. Öğrencilerin Sanal Zorbalığın ve Mağduriyetin Ortalama Puanları (n=111)

	Ortalama	Std. Sapma
Siber Mağduriyet	29,06	5.09
Siber Zorbalık	31,23	10,00

Siber zorbalık puanı değerlendirilirken alınabilecek en yüksek puan 48 en düşük puan 24 olabilmektedir. Siber mağduriyette ise aralığımız En yüksek 96 en düşük 24 olarak puanlanabilmekteydi. Buradan hareketle adayların ortalama puanları şu şekilde görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 2. Öğrencilerin okul başarıları, sosyal medya ve oyun sürelerine göre dağılımları (n=111)

Özellikler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Okul Ders Başarısı		
Çok iyi	15	13,5
İyi	32	28,8
Orta	54	48,6
Kötü	9	8,1
Çok kötü	1	0,9
Günlük Sosyal Medya Süresi		
Hiç	1	0,9
1 saatten az	23	20,7
1-2 saat	45	40,5
3-5 saat	30	27
5 saat ve üstü	12	10,8
Günlük Oyun Oynama Süresi		
Hiç	36	32,4
1 saatten az	15	13,5
1-2 saat	30	27
3-5 saat	21	18,9
5 saat ve üstü	9	8,1

Öğrencilerin okul başarı durumlarının çok iyiden çok kötüye kadar farklı oranlarda görüldüğü, yaklaşık yarısının (%48,6) orta düzeyde başarı gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun sosyal medya kullanım sürelerinin 1-5 saat arasında değiştiği, en yüksek oranın (%40,5) 1-2 saat sürelerinde olduğu görülmüştür. Günlük oyun oynama sürelerinde de hiç oyun oynamadığını belirten 36 öğrenci (%32,4), beş saat ve daha fazla sürelerle oyun oynadığını belirten dokuz (%8,1) öğrenci bulunmaktaydı (Tablo 2).

Betimsel istatistikler verildikten sonra çalışmanın amaç kısmında yazılan araştırma soruları test edilecektir. Sayfa sayısı sınırlı olduğundan burada verilecek tablolar sadece istatistiksel olarak anlam bulunan değerler olacaktır. Diğer sonuçlar bizde saklı kalacak ve sadece birkaç cümle ile izah edilecektir.

S1 araştırma sorusu iki yönlü Pearson Korelasyonu Testine tutuldu. Buna göre siber mağduriyet ve zorbalık arasında pozitif yönde, güçlü, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlendi ($r=0,704$; $p<0,001$). Analiz sonucu yüksek değerde anlamlı ilişki bulunmuştur. Dolayısı ile S1 araştırma sonucu doğrulanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Değerleri Arası Pearson Korelasyonu

		Siber Mağduriyet	Siber Zorbalık
Siber Mağduriyet	Pearson Correlation	1	,704**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	111	111
Siber Zorbalık	Pearson Correlation	,704**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	111	111

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

S2 araştırma sorusu; sosyal medya ve sanal zorbalık arasında bir bağlantı olup olmadığına bakmaktaydı. Sosyal medyayı hiç kullanmadığını beyan eden 1 öğrenci araştırmaya dahil edilmedi. Kategorik veri ile çalışıldığı için verilere ANOVA testi uygulandı. Anlamlılık değerleri 5 saat ve üstü sosyal medya kullananlarla diğer kullanıcılar kıyaslandığında $p < 0,05$ den küçüktür. Dolayısıyla S2 araştırma sorusu doğrulanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Siber Zorbalık Açısından Günlük Sosyal Medya Kullanımı İçin Kategorik Frekans Değerlerinin karşılaştırılması

Multiple Comparison						
Siber Zorbalık----Tukey HSD						
(I) Günlük SM	(J) Günlük SM	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
5,00 Saat ve üstü	1 saatten az	10,23551*	3,45266	0,019	1,2232	19,2478
	1-2 saat	9,60556*	3,15003	0,015	1,3832	17,8279
	3-5 saat	8,15	3,31168	0,072	-0,4943	16,7943

*. The mean difference is significant at the 0.05 level

S3 araştırma sorusu; sosyal medya ve sanal mağduriyet arasında bir bağlantı olup olmadığına bakmaktaydı. Sosyal medyayı hiç kullanmadığını beyan eden 1 öğrenci araştırmaya dahil edilmedi. Kategorik veri ile çalışıldığı için veriye ANOVA testi uygulandı. Anlamlılık değerleri 5 saat ve üstü sosyal medya kullananlarla diğer kullanıcılar kıyaslandığında $p < 0,05$ den küçüktür. Dolayısıyla S3 araştırma sorusu doğrulanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Siber Mağduriyet açısından Günlük Sosyal Medya Kullanımı İçin Kategorik Frekans Değerlerinin karşılaştırılması.

Multiple Comparision						
Siber Mağduriyet----Türkiye HSD						
(I) Günlük SM	(J) Günlük SM	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
5 saat üstü	1 saatten az	7,34420*	1,69197	0	2,9277	11,7607
	1-2 saat	5,15000*	1,54367	0,006	1,1206	9,1794
	3-5 saat	4,88333*	1,62288	0,017	0,6472	9,1195

*. The mean difference is significant at the 0.05 level

S4 ve S5 araştırma soruları cinsiyet açısından siber mağduriyet ve zorbalık farklarına bakıyordu. Yapılan T testi sonucunda anlamlı bulguya rastlanmadı.

S6 ve S7 araştırma soruları ders başarıları ile siber mağduriyet ve zorbalık ilişkisine bakıyordu. ANOVA testi sonucu anlamlı bir bulguya rastlanmadı.

S8 ve S9 araştırma soruları ise günlük bilgisayar oyunu oynama süreleri ile siber mağduriyet ve zorbalık ilişkisine bakıyordu. ANOVA testi sonucu anlamlı bir bulguya rastlanmadı.

Dolayısıyla S4, S5, S6, S7, S8 ve S9 araştırma soruları reddedildi.

SONUÇ

Çalışma sonucunda betimleyici istatistiklere bakıldığında gençlerin neredeyse tamamının sosyal medyada günlük vakit geçirdiği görülmektedir. Özellikle günlük 1-2 ve 3-5 saatlik sosyal medya kullanımı aralığında olan öğrenci sayısı yüksek görülmektedir. Oysaki bu değerli vaktin daha faydalı şekilde değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bilgisayar oyunlarına olan ilginin ise yakın geçmişe oranla azaldığı kanısı oluşmaktadır. Öğrenciler sıklıkla ders başarılarını orta dereceli olarak beyan etmektedir. Sanal zorbalık ve mağduriyet konuları ise çoğunlukla bilinen olgulardır. Ancak yine de bu durumlara karşı okul çağındaki öğrencilere eğitim verilmesini öneriyoruz.

Araştırmanın ilk sorusunun sonuçlarına göre sanal zorbalık ile sanal mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu durum sanal zorbalık yapanların ileri de sanal zorbalığa da maruz kalabildiği ya da sanal mağdurların zamanla mağduriyetten çıkıp aynısını başkalarına yapmaya çalıştığı şeklinde çift taraflı yorumlanabilmektedir. Ayrıca hem siber zorbalıkta hem siber mağduriyette günlük sosyal medya kullanım süresinin bir etken olduğu görülmüştür. En çok mağduriyeti yaşayanlar ve en çok zorbalık yapanlar 5 saat ve üstü günlük sosyal medya kullananlar olduğu görülmüştür. Başta öngördüğümüz siber zorbalık davranışı ve mağduriyet durumlarının okul başarısının etkisinin olacağı varsayımı istatistik sonuçlarına göre reddedilmiştir. Cinsiyetler arasında da sanal zorbalık ve mağduriyet davranışları açısından önemli bir fark görülmemiştir. Ancak bu konunun daha geniş bir araştırmayla kesinleştirilmesi yerinde olacaktır.

Sanal zorbalık davranışı toplum üzerinden silinmesi kolay olmayan bir olgudur. Aile ve okul işbirliği ile davranış değişikliği sağlanarak toplumdaki yansımaları azaltılabilir. Zorbalık kapsamı altındaki davranışları yapmama eylemi toplumsal kültür haline getirilebilir. Kısacası sanal zorbalık davranışının etik olmadığı topluma benimsetilmelidir. Sanal zorbalığın sonuçlarının ileri boyutları için (örneğin: cinayet, intihar vb.) mevcut yasalar yeniden tasarlanarak ceza miktarları belirlenebilir.

Sanal zorbalık toplum dinamizmine ayak uydurarak her yeni gün yeni bir yöntemle önümüze çıkabilmektedir. Buna göre de önlemler ve bakış açıları yenilenmelidir. Sanal zorbalık durumu fark edildiğinde kurban ve zorbaya farklı şekilde yaklaşılmalıdır. Çünkü zorba üstünlük duygusuyla istediğini karşı tarafa dikta etmeye çalışırken sıklıkla bir pişmanlığa sahip değildir, sağlığına ve psikolojisine zarar gelmemektedir. Ancak kurban için aynı şeyler söz konusu değildir. Sanal mağdurlar psikiyatrik desteğe ihtiyaç duyabilirler.

KAYNAKLAR

- Akça Sümengen A, Akyüz A. Lise öğrencilerinin siber zorbalığa maruz kalma durumlarını etkileyen faktörler. *HEAD* 2020;17(3):214-21.
- Aksaray, S. (2011). Siber Zorbalık, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, 2011, Sayfa 405-432*
- Anderson, K. L. (2012). „New kid on the block“ . Yüksek lisans Tezi, California:California State University.
- Arıca, O. T. (2011). “Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike”, *Kariyer Penceresi*, 2 (6), s. 10-12.
- Arıca, O., Kınay, H., ve Tanrikulu, T. (2012). Siber zorbalık ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 101-114.
- Arıca, T. (2009) Üniversite öğrencilerindeki siber zorbalık davranışlarının bir yordayıcısı olarak psikiyatrik belirtiler. *Eğitim Araştırmaları (EJER)* (Kış) Sayı: 34
- Arıca, T. O., Tanrikulu, T., Kınay, H. (2012). “Siber Mağduriyet Ölçeğinin İlk Psikometrik Bulguları”, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, s.1-6.
- Beran, T., ve Li, Q . (2005) Cyber-harassment : A new method for a behavior . *Journal of Educational Computing Research* 32(3) 137-153
- Bilgiz, S., & Peker, A. (2020). Ergenlerde kişisel ve çevresel faktörlerin siber zorbalık davranışını yordaması. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(2), 430-447.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.
- Cizmeci Ümit, E. (2020). "Televizyon dizilerinin ve saldırganlık eğiliminin siber zorbalık davranışı ile ilişkisi üzerine", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, Denizli, s. 89-104.
- Crosslin, Katie; Golman, Mandy (2014). “Maybe You Don’t Want to Face It” College Students’ Perspectives on Cyberbullying”. *Computers in Human Behavior*, 41, 14-20.
- Dehue, F., Bolman, C., ve Völlink T. (2008) Cyberbullying : Youngsters’ experiences and parental perception . *Cyberpsychology and Behavior* .11 (2), 217-223
- Dursun, S., Gökçe, A., Ayteç, S. (2020). Siber Zorbalık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *International Journal of Social Inquiry*, Volume 13 Sayı / Issue 2 2020 ss./pp. 465-485
- Erdur-Baker, Ö., Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık, Cyber Bullying: A New Face of Peer Bullying, *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, pp, 31-42 / 2007
- Fanti, K.A., Demetriou, A.G. ve Hawa, V. V. (2012). A longitudinal study of cyberbullying: Examining risk and protective factors. *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (2), 168-181.
- Field, Tiffany (2018). “Cyberbullying: A Narrative Review”. *Journal of Addiction Therapy and Research*, 2, 10-27.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N. (1986). Living With Television: The Dynamics of the Cultivation Process. *Perspectives on Media Effects* içinde, s. 17-40, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hinduja, S. ve Patchin, J.W, (2009) *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks , California
- Hodges, E.V .E., ve Perry, D.G. (1996) Victims of peer abuse : An overview. *Journal of Emotional and Behavioral Problems* , 5, 23-28
- Horzum, M.B. ve Ayas, T. (2013). Rehber öğretmenlerin sanal zorbalık farkındalık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education]*, 28(3), 195-205.
- Juvonen, J., ve Gross .E.,F. (2008) Extending the school grounds ? Bullying experiences in cyberspace . *Journal of School Health* 78 (9) 496-505

- Keith, Susan-Martin, Michelle E. (2005). Cyber-Bullying: Creating a Culture of Respect in a Cyber World, *Reclaiming Children and Youth*. 15 (4), pp.224–228.
- Kestel, M., Akbıyık, C. (2016). Siber Zorbalığın Öğrencilerin Akademik, Sosyal ve Duygusal Durumları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2016; 12(3): 844-859
- Korkmaz, A. (2016). Siber Zorbalık Davranışları Sergileme ve Siber Zorbalığa Maruz Kalma Durumlarının Karşılaştırılması, *TRT Akademi*, Sayı 2 / Temmuz 2016
- Korkmaz, A., (2016). Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet, ekurgu *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, Haziran 2016, Sayı:2
- Kowalski, R. M. ve Limber, S. P. (2007). “Electronic bullying among middle school students”, *Journal of Adolescent Health*, 41(Supply), s. 22-30.
- Li, Q. (2007) New bottle old wine :A research of cyberbullying in schools .*Computers in Human Behavior* 23, 1777-1791
- Manap, A. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencileri ve siber zorbalık: Samsun ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Mason, K.L.(2008) Cyberbullying: A preliminary assesment for school personnel. *Psychology in the Schools* Vol 45 (4) ,323 -348
- Mishna, F.,Saini,M., Solomon,S. (2009) Ongoing and online : Children and youth’s perceptions of cyberbullying .*Children and Youth Services Review* 31,1222-1228
- Mitchell, K.J., Ybarra , M, ve Finkelhor ,D. (2007) The relative importance of on- line victimization in understanding depression ,delinquency and substance use. *Child Maltreatment* 12 (4),314 -324 .
- Olweus , D. (1994) Bullying at school . Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* , 35,1171 -1190 .
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, [Educational Administration: Theory and Practice]*, 17(4), 605-626.
- Özer, Ö. (2010). Medyanın ideolojik şiddeti. *Medyada şiddet kültürü: Bu öyküde sen anlatılıyorsun* içinde (ss. 523- 546). İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Özer, Ö. (2017). Medyada şiddet kullanımı: şiddet ekonomisi, medyanın ideolojik şiddeti ve yetiştirme kuramı açısından bir değerlendirme, *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 1-19.
- Patchin, j. W., ve Hinduja ,S. (2006) Bullies move beyond the schoolyard : A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice* , 4 (2) ,148-169
- Smith ,P.K.,Madhavi ,J., Carvalho ,M., Fisher ,S., Russel,S., ve Tippett ,N.(2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychiatry*, 49(4), 376-385
- Smith, P. K., Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano&P. Slee (1999). *The Nature of Scholl Bullying: A Cross National Perspective*, London and New York: Routledge.
- Şahin, M.C. (2010). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin yeni bin yılın öğrencileri (aeed-new millenium learners) ölçütlerine göre değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Tamer, N., Artıran, V. (2014). Ergenlerin Teknolojik Zorbalık Algıları, *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2014, 1 (2) , 1-20
- Thomas, S.P. (2006) From the editör : The Phenomenen of cyberbullying. *Issues in Mental Health Nursing* 27,1015-1016 .
- Tokunaga, R.S. (2010) Following you home from school :A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization.*Computers in Human Behavior*
- Topçu ,Ç., Erdur-Baker ,Ö.,ve Çapa- Aydın ,Y. (2008) . Examination of Cyber - bullying experiences among Turkish students from different school types .*Cyberpsychology and Behavior* .11 (6) 643-648
- Toraman, L., & Usta, E. (2018). Ortaokul öğrencilerinin dijital yerli ve siber zorba olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 57-77.
- Vandebosch, H., ve Cleemput, K.V. (2008) Defining cyberbullying: A Qualitative research into the perceptions of youngsters .*Cyberpsychology and Behavior* .Volume 11 (4) , 499-503
- Williams ,K.R., ve Guerra ,N .G. (2007) Prevalence and predictors of internet bullying . *Journal of Adolescent Health* 41,14-21
- Yaman, E., Eroğlu Y., Peker, A. (2011). *Okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaktüs Yayınları,
- Ybarra ,M. L., Diener – West ,M ., Leaf, P.J. (2007) . Examining the overlap in internet harrasment and school bullying : Implications for school intervention . *Journal of Adolescent Health* 41 ,42- 50
- Yılmaz, Zeki (2016). “Okullarda Zorbalık”, *Kayseri Star Haber gazetesi*, s. 3, 16.06.2016.